

történeti és élő helynévanyagát dolgozza fel és rendszerezi. A szlovák és magyar nyelvű térképeken meglévő mikrotoponimák összehasonlítása révén megvizsgálja a névpárok viszonyát, a fordítás folyamatát, a használt átváltási műveleteket. A fordítási jellegzeteségek számbavétele során három fő kategóriát különít el gazdag példaanyag alapján: a tükörfordítást, az átírást és az új motivációt.

A kötet három tanulmánya foglalkozik a történeti személynevek elméleti és gyakorlati kérdéseivel. SZENTGYÖRGYI RUDOLF a személynév, az anyanyelv és az identitás összefüggéseit mutatja be középmagyar kori boszorkányperekben (133–42). Célja megvizsgálni, hogy milyen mértékben megbízhatók a személynév alapú etnikai rekonstrukciók. Felvázolja azokat a szempontokat, amelyek együttes vizsgálata eredményre vezethet: a család- és keresztnév sorrendje, a név etimológiája, a nevekhez járuló képzők és utótagok nyelvi eredete. Hangsúlyozza, hogy van létjogosultsága a személynévi alapú etnikai rekonstrukciós vizsgálatoknak, de csak nagy elemszámú korpuszok alapján.

N. FODOR JÁNOS a családnevek történeti tanulságait mutatja be a Partium késő középkori és újkori névanyaga alapján (143–58). Három szempontot tárgyal részletesen: 1. a késő középkori jobbágyköltözéssel kapcsolatos névtani kérdéseket; 2. a foglalkozásnevek gazdaságtörténeti tanulságait; 3. a névadó népesség nyelvi hovatartozásának megállapíthatóságát a nevek eredet szerinti osztályozása révén.

A kötet utolsó tanulmánya VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA írása, amely a városi névadási szokások vizsgálatával foglalkozik 18–19. századi rábaközi keresztnévanyag alapján (159–70). Munkája első felében a lakóhely mint a névadási szokásokat befolyásoló tényező bemutatása során összehasonlítja a Rábaköz és Újváros 18. századi névállományát. Ezt követően a rábaközi névválasztási szokások változását mutatja be, rámutatva azokra a névélettani folyamatokra, amelyek a 19. század közepére közel hozták egymáshoz a falusi és a városi névválasztás gyakorlatát.

Az átfogó jellegű, egy adott térség vagy időszak névanyagát felölelő és elemző tanulmányok mellett részkérdésekre koncentráló, problémafelvető írásokat is olvashatunk, rávilágítva azokra a kérdésekre és kutatási területekre, amelyeken még számos tennivalója akad a névtudománynak.

HAINDRICH HELGA ANNA

HELYNÉVTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 8. (2012)

Szerkesztette: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA

A Magyar Névarchívum Kiadványai 27. Debrecen. 172 lap

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által gondozott folyóirat nyolcadik száma tizenegy tanulmányt tartalmaz, amelyek főként a szakterület fiatal kutatóitól származnak, akiknek a publikációi e periodikában is megjelentek már. Több szerző valamely nagyobb kutatási témához kapcsolódó újabb eredményeit mutatja be a kötetben. Ezek többször történeti forrásokhoz (Tihanyi alapítólevél, Tihanyi összeírás, a garam-szentbenedeki apátság adománylevele, Anonymus gesztája) vagy más, a helynévtörténettel

összefüggő munkatervekhez, témakörökhöz kötődnek (pl. artér-rehabilitációs modell kidolgozásához készülő középkori tájrekonstrukció vagy a Brit-szigetek helyneveinek történeti összefüggései).

A kötet első részében – hagyományosan – a forrásokat vizsgáló szakemberek szólnak meg: SZENTGYÖRGYI RUDOLF a Tihanyi alapítólevél avatott kutatójaként az oklevél *lupa* szórványával foglalkozik (7–36). Az e helynévhez kapcsolódó adatok elemzésével a HOFFMANN ISTVÁN által feltételezett lokalizációt erősíti meg, a helyet a Balaton déli partján sorakozó apátsági birtokok közé sorolja. Helyhez kötéséhez a 14. században Balaton-szemesen álló pálos kolostor adományleveleiben talál helynévi fogódzókat. A nevet földrajzi köznévként tartja, köznévi magyarázatára etimológiai lehetőségeket is kínál.

KOVÁCS ÉVA a Tihanyi összeíráshoz kötődő tanulmányai sorában most arra keresi a választ, milyen kapcsolat van a szöveg fogalmazványa és tisztázati példánya között a kor oklevelezési gyakorlatát is figyelembe véve (37–47). A két oklevél megszövegezését, továbbá a közös helyneveket vizsgálja helyesírási, hangjelölési és morfológiai szempontból. Arra a következtetésre jut, hogy a fogalmazvány készítője felhasználhatta az apátság alapítólevelét, helyesírása ugyanis archaikus, a 11. századi mintákkal rokon, bár hangállapotán érződnek a keletkezés korának hatásai (pl. nyíltabb magánhangzós alakok megjelenése). A tisztázat viszont a korabeli állapotokat tükrözi.

SZŐKE MELINDA a garamszentbenedeki apátság Talmács birtokának a leírását követi nyomon az apátság 13. századi interpolált oklevelében (49–60). A szövegen felfedezi a korabeli oklevelezési gyakorlat jellegzetességeit (pl. a határpontok megnevezőszós szerkezetekkel történő jelölését), és több adattal is alátámasztja, hogy a szövegben előforduló *alio nomine* szerkezet nem szinonimitást, hanem helyek egymásmellettségét tükrözi. A *Machkazormv* név kapcsán tisztázza a több feldolgozásban (főként a történettudományi szakirodalomban) is megjelenő és terjedő értelmezési félreértéseket.

HOLLER LÁSZLÓ ezúttal az Anonymus-geszta 45. fejezetében leírt balkáni hadjáratban megjelenő *ad cleopatram ciuitatem* szöveghely újraértelmezését kísérli meg (61–79). A hely lokalizációjában a Thesszalonikével és Durazzóval való egyezést elvetve PAULER GYULA ötletéhez nyúl vissza: Kleopátra említését másolási hibának tartja, és a *Neopatrasz* név mellett érvel, amely a mű keletkezésekor érsekség volt; fontosságát a szerző III. Béla családi kapcsolatain keresztül szemlélteti. Véleményéből kronológiai következtetésekre is jut a geszta keletkezését illetően: a neopatraszi magyar érdekeltségeket 1210 körül említik a források, ugyanerre az időszakra tehető a munkában is megjelenő nemzetségnevek első írásos megjelenése, valamint a Gertrúd királyné elleni merénylet. Ezt a gesztának röviddel meg kellett előznie időben, máskülönben bizonyára nem lehetne benne a „Magyarország javaiból legelő” rómaiakra (értsd: németekre) tett elítélő megjegyzés.

KISS MAGDALÉNA a Körösök vízrendszerében található magyar vízneveket elemzi funkcionális-szemantikai szempontból adattárak, térképek és szótárak felhasználásával az ómagyar kortól napjainkig (81–99). Eredményeit más feldolgozásokkal összevetve arra jut, hogy e helynévfajtánál a sajátosságot és a helynévfajtát kifejező névrész kapcsolata alkotta névszerkezet a leggyakoribb. Időben lényeges változásokat e téren nem észlel. Az értékelésben azonban jobban figyelembe kellett volna vennie a szóbeli és az írott névhasználatot tükröző adatok eltérő jellegzetességeit.

PÁSZTOR ÉVA a maga gyűjtötte hajdúnánási helynevek közül az általa *halom*-nak nevezett kisebb kiemelkedések neveit vizsgálja (101–9). A *halomnév* terminust viszont más értelemben használják: a történeti szakirodalom elsősorban mesterséges eredetű kisebb

kiemelkedések neveként kezeli. Ez némileg ellentmondásossá teszi a fogalom eltérő használatát. A szerző 51 név szerkezeti felépítését mutatja be. Azt is megállapítja, hogy sík vidéken – fontos tájékozódási pontként – ez a névcsoport nem volt hajlamos a változásra.

DITRÓI ESZTER Vas megye jelenkori helynévrendszereit vizsgálva két morfoszemantikai szempont érvényesülését kíséri figyelemmel: a birtokos jelölésében és a más helyhez fűződő kapcsolat kifejezésében jelentkező területi különbségeket keresi, hozzákapcsolva ezekhez a *-k* többesjel megjelenésének kérdését (111–9). Megfigyelései szerint a két első szempont kifejezésére használt nyelvi elemek (a birtokos személyjel és az *-i* képző, illetve a névutós és az *alja, eleje* főnevekkel alakult szerkezetek) egymást kiegészítve jelennek meg területileg. A nyelv földrajzi megoszlást több térképlap is szemlélteti. Ezekben a különféle adatsűrűséget mutató pontokat azonban – a méretek és a felbontás miatt – a nyomtatásban nem minden esetben lehet egyértelműen elkülöníteni.

BÁBA BARBARA a *földrajzi köznévi* fogalmáról annak főbb definiálási, körüljárási kísérleteit áttekintve ad összefoglaló leírást, felhasználva a kognitív szemantika megközelítésmódját is (121–31). Mivel a *földrajzi köznévi* fogalma számos nyelvi kategória függvénye (helynév, szó, szófaj stb.) ezért a kérdésre adott válaszaink relatívak lehetnek.

NYIRKOS ISTVÁN a névrövidülés (redukció) hangszerkezeti és egyes morfológiai típusait foglalja össze a magyar helynevekben, elsősorban KISS LAJOS „Földrajz neveink nyelvi fejlődése” című monográfiájából kiindulva, azt továbbgondolva (133–9).

PINKE ZSOLT és SZABÓ BEATRIX újabb példáját mutatják be annak, miként lehet a helyneveket ökológiai-tájtörténeti kutatásokban használni: a Hortobágy–Sárrét területének egykori erdősültségét térképezik fel a történeti források segítségével (140–50). A középkori adatokat oklevelek helynévi anyagai adják; ezeket az első katonai felméréssel és egy mai adatbázissal vetik össze. Az ómagyar kori szövegek faneveket tartalmazó adatainak száma csekély, de arra elég, hogy az erdősültség tényét és az adatok térbeli eloszlásának arányát jelezze. A források azt mutatják, hogy a folyók, tavak és halastavak mellett a leggyakoribb vegetációs forma az erdő, a legtöbbször előforduló növénynév pedig a *szil*. A mai állapottal összevetve a szerzők leszögezik, hogy az Árpád-kori erdőterületek nagy része később eltűnt. Az értékelésnél azonban érdemes figyelembe venni a középkori forrásadottságokat: az adatok egyenetlenül maradtak fenn, ráadásul a szövegek célja nem a növényzet összetételének rögzítése volt. Az adatok így kevésbé a valóságos megoszlást, inkább az adott helyzetben, szövegtípusban érdekes növényfajtát neveztek meg. A tanulmány egyik erénye, hogy nyelvi adatokat etnobotanikai megközelítésben hasznosít.

BÖLCSKEI ANDREA a Brit-szigetek helynévi szubsztrátumait mutatja be a főbb angol nyelvű helynévtörténeti és -tipológiai szakirodalmat felhasználva (151–70). A mai nagy-britanniai helynevek ugyan főleg angolszász eredetűek, de sok helynévben prekelta, kelta és latin hatást is ki lehet mutatni. A szubsztrátumok kutatása a nyelvi kölcsönhatások nyomán követésén túl azzal a haszonnal is kecsegtet, hogy fennmaradásuk (mennységük, jellegük) alapján következtetni lehet az angolszász hódítás előtti népmozgásokra, illetve a hódítás ütemére, a kelta–angolszász együttélés jellegére is.

A sorozat újabb kötete a helynévtörténeti kutatások töretlenségét igazolja. Jelzi, hogy a vizsgálatok egyik legjelentősebb vonulata, az ómagyar kori szórványemlékek névtani elemzése folytatódik. Emellett a kínálat gazdag: kiemelhetjük a névelméleti témák felvetését, a területi kitekintést és az interdiszciplináris megközelítéseket.